

Sənətinin ağası Həsənəğa

Xalq artisti Həsən Turabovu (24.3.1938 - 23.2.2003)
həzin və kövrək duyğulu xatırlamalar

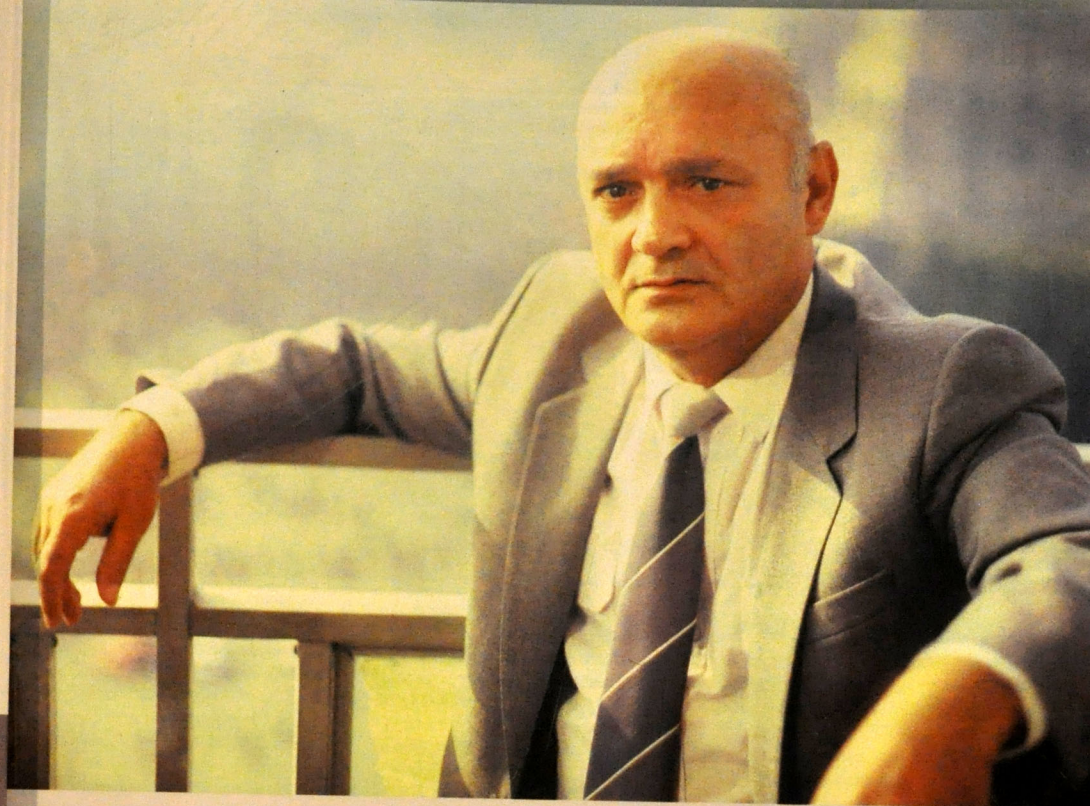
"Aktyorları qoruyun, onların hər biri dövrün canlı, yığcam tarixçəsidir..." Şekspirin sözləridir və teatr sənəti mövcud olandan indiyə qədər təcürbə göstərir ki, bu fikrin estetik, fəlsəfi tutumu nəhayətsizdir. Həmin mətləbi bilə-bilə, dərk edərək nainki aktyorlarımızı, hətta bütün sənətçilərimizi qorumaqdan çox... sonradan (onlar dünyasını dəyişəndə) təəssüflənirik.

Bu işdə həmçinin biz teatrşünasların da günahı çoxdur. Amma və di gəl ki həyatın, sənətin və xüsusən səhnə sənətinin öz sət, "dözlüməz", tale hökmünə tabe olmayan qanunları da var. Yüz, iki yüz, beş yüz... il sonra da bəstəkarın əsərinə qulaq asa, rəssamın tablosuna baxa bilərik. Aktyorun isə sənəti bilavasitə onun öz sağlığında mövcuddur, canlıdır, yaşayır. Teatr sənətində aktyor ancaq səhnədə aktyordur, başqa sözlə, yalnız səhnədə yaşayır. Yox, əgər aktyorun nəfəsi səhnənin havasından hararət götürürsə, ruhu tamaşaçı ruhuna qovuşub ondan təkən almırsa, deməli, sənəti də sona çatdı...

Yaxşı ki, kino böyük mənada aktyor sənəti klassiklərinin yaradıcılığının müəyyən məqamlarını əbədləşdirə bilər... müəyyən tamaşalardan qısaca şəkildə lentə alınmış parçalar nə qədər qiymətli təbarrük olsa da, aktyorun (əlbəttə, söhbət sənətkardan gedir) yaradıcılığının yalnız xəzan yarpağıdır...

Nə etmək olar? Bu da teatr aktyorunun taleyinə qismət olan ağırlı-acılı həqiqətdir. Həyat və sənət həqiqəti...

Bu həqiqətin doğrurduğu kövrəkliklə səhnə sənətimizin klassiklərini xatırlayırıam... Korifeylərimizin nümayəndəsi dünyasını dəyişəndə dizimizə döyüb "ay aman, ay dad, bir

iş görə bilmədik, filankəsin filan rolunu lentə almıyıq, söhbətlərini eşitməklə kifayətləndik..." və

çliğindən gələcək nasillərə nə saxlaya biləcəyimiz barədə düşünürəm.

"Fikirləşirəm ki, Həsən Turabovun səhnə ömürlülüyündə "dövrün canlı, yığcam tarixçəsinə" çevrilmiş Xəyyam, İsgəndər, Kamran, Aydın, Şeyx Xiyabani, Hamlet, Florian, Nicat, Mirzə Cəlil, Qurban... rollarının poetik vüsatını, siq-lətini, seyrini sözlə ifadə etmək olarmı? Hiss edirəm və açıq-aydın görürəm ki, yox! Bununla belə, yenə sözün gücünə, qüdrətinə güvənirəm, çünki ad-larını çəkdiyim rolların, Florianodan başqa, hər birinə Həsənin ifasında on dəfələrlə baxmışam. Hətta baş rollarda oynadığı və teatrda bədii rəhbər ol-duğu illərdə neçə-neçə başqa tamaşaların qurama məşqlərinin, demək olar, hamısında iştirak etmişəm. Aktyorun məşqinə, rejissorlarla mübahisəsinə diqqətlə göz qoymuşam. Bütün bunlar və onun yaradıcılığının son 35 ilinə çox yaxın bələddiyim, şəxsi dostluğum yazmaq cəsarətimi artırır.

sair və ilaxir təəssüflərlə təsəlli tapmağa, özü-nübaraətə çalışırıq. Dəhşət ondadır ki, mən, sən, o... hər kəs laqeydliklə başqasını günahlandırır. Günahlandırırıq və elə bu həyat ritmində də yaşı-ötən başqa bir sənətkarımızın ömür hekayətindən laqeydliklə yan keçirik.

Bax bu "yankeçmələrin" soyuq, ancaq susuz yağışında "islana-islana", onun sazağında üşə-nə-üşənə çağdaşımız olan sənətkarların yaradı-

Deyim ki, Həsən Turabov barədə adi məqalə yazmaq onun kimi qüdrətli aktyor barədə çağ-daşlarının görməli olduqları işin vur-tut birçə faizidir. Həsən barədə, onun zəngin yaradıcılığı haqda, sənət barədə söhbətləri haqqında filmlər çəkilməlidir.

Sənətkarın milli səhnə sənətimizə gətirdiyi bədii-estetik yeniliklər, ifadə vasitələrinin fəlsəfi dərinliyini, poetik göstəricilərinin elmi-nə-

zəri əsaslarını işləyib hasilə gətirməliyik. Ənənə və çağdaş teatr estetikasında Həsən Turabov fe-nomeninin oynadığı misilsiz rolun idraki dəyəri açıqlamalıyıq.

***

Azərbaycanda lirik-psixoloji aktyor məktə-binin banisi Həsən Turabov sayılır. Həsən Sə-tar oğlu Turabov 1938-ci il martın 24-də Bakı-da doğulub. Yeddinci sinfə qədər Bakıdakı 31 sayılı məktəbdə oxuyub və orta təhsilini 14 sayılı məktəbdə başa vurub. Azərbaycan Dövlət Teatr İnstitutunda təhsil ala-ala (1956–1960) həm ra-dioda, həm də yenidən açılan televiziya da diktör işləyib. İnstitutu komik aktyor kimi qurtarıb və diplom təməşasında Nəcəf bəy Vəzirovun ey-niadlı komediyasında Hacı Qəmbəri oynayıb. 1960-cı ildən müəyyən qısa fasilələrlə Akade-mik Milli Dram Teatrında aktyor olub. 1962-ci ildə teatrdan uzaqlaşaraq Bakıdakı Odessa Da-nıççılıq İnstitutuna daxil olub və az sonra yenə səhnəyə qayıdaraq təhsilini yarımçıq saxlayıb.

Həsən Turabov SSRİ Ali Sovetinin deputatı seçilib (1989). İlyas Əfəndiyevin "Mahnı dağlarında qaldı" (1972) tamaşasındakı Nicat və "Atları yə-harlayın" ("Qaçqan Nəbi". 1986) filmindəki Qaçqan

"Hamlet".
H. Turabov – Hamlet

"Yeddi oğul istəram".
H. Turabov – Garay bay

Nəbi rollarına görə Dövlət mükafatı laureatıdır. Respublikanın əməkdar artisti (29 aprel 1971) və xalq artisti (1 dekabr 1982) fəxri adlarına layiq görülüb. 1991 və 1996-cı illərdə Azərbaycan Teatr Xadimləri İttifaqının prezidenti seçilib. Avropa Türkləri İslam Birliyinin qızıl medalı ilə təltif olunub (1994).

Görkəmli aktyor 1987-ci il fevralın 18-də kollektivin səsməsi ilə Akademik teatra direktor seçilmişdi. 1989-cu il yanvarın 15-dən ham da sənət ocağının bədii rəhbəri idi. 2001-ci il dekabrın 13-dən öz arzısı ilə hər iki vəzifədən istefa verib.

Hasan Turabovun aşağıdakı rolları milli teatrimizin klassik obrazları siyahısına daxil olub: *Vahid*. "Kəndçi qızı", *Mirza İbrahimov* (1962, 21 dekabr).

Floriano. "Dalilər", yaxud "Valensiya daliləri", *Lope de Vega*.

Tərcümacı Təlat Əyyubov (1963, 14 iyun).

İsgəndər. "Ölülər" (Cəlil Məmmədquluzadə. 1966, 12 noyabr).

Hamlet. "Hamlet" (Uilyam Şekspir. *Tərcümacı Cəfər Cabbarlı*. 1968, 15 mart).

Kamran. "Unuda bilmirəm" (İlyas Əfəndiyev. 1968, 1 noyabr).

Qurban. "Pari Cadu" (Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev. 1969, 30 iyun).

Xəyyam. "Xəyyam" (Hüseyn Cavid. 1970, 12 mart).

Nicat. "Mahnı dağlarda qaldı" (İlyas Əfəndiyev. 1971, 12 fevral).

Ayдын. "Ayдын" (Cəfər Cabbarlı. 1972, 26 may).

Valid. "Nağil başlananda" (İmran Qasımov. 1973, 17 fevral).

Qiyas. "Şəhərin yay günləri" (Anar. 1977, 16 dekabr).

Qadın. "Quşu uçan budaqlar" (Əkrəm Əylisli. 1978, 29 dekabr).

Polkovnik Əmir. "Səhra yuxuları" (Anar. 1981, 28 fevral).

Şeyx Xiyabani. "Şeyx Xiyabani" (İlyas Əfəndiyev. 1986, 20 dekabr).

Hacı Əsadulla. "Mənsiz dünya" (Nəbi Xəzri. 1987, 10 sentyabr).

Kamran. "Bizim qarıbə taleyimiz" (İlyas Əfəndiyev. 1988, 9 aprel).

***

Hasan Turabovun kinoda ən parlaq rolları Garay bay ("Yeddi oğul istəram"), Kabirliński ("Dantenin yubileyi"), Afşin ("Babək"), Üçgöz Cəfər ("Qorxma, mən səninləyəm"), eyniadlı filmədə Qaçaq Nəbi, Əsəd ("Bəyin oğurlanması"), Qəzənfər Məmedoviç ("Yaramaz") obrazlarıdır.

Qırx il ərzində aktyor teatrın səhnəsində ayı-ayrı dramaturqların əsərlərinin tamaşalarında epizod, ikincidərəcəli, əsas obrazlar olan müxtəlif xarakterli rollar oynayıb. Onlardan ən əsasları bunlardır: Özdəmir, Birinci dalıqanlı, İblis ("Şeyx Sanan", "Sayavuş" və "İblis", Hüseyn Cavid), Əli

bəy, İlyas və Vaqif, Şahbaz ("Vaqif" və "İnsan", Səməd Vurğun), Kamal ("Əliqulu evləri", Sabit Rəhman), Qürbat ("Bağlı qapılar", Həsən Seyidbəyli), Erix ("Uzaq sahillərdə", İmran Qasımov və Həsən Seyidbəyli), Katib ("Alov", Mehdi Hüseyn), Misirxanov, Tarlan ("Əcəb işə düşdük" və "Sənsiz", Şıxalı Qurbanov), Azər, Lenin ("Yaxşı adam" və "Közarən ocaqlar", Mirza İbrahimov), Lenin ("Tufandan əvvəl", Arif Süleymanov), Xanusu ("Mənim günahım", İlyas Əfəndiyev), Elgün ("Mənzilin mübarək!", Seyfəddin Dağlı), Müstəntiq ("İstintaq", Rüstəm İbrahimbəyov), Cəlil Məmmədquluzadə ("Sizi deyib gəlmişəm", Anar), Birinci qasid, Eros ("Otello" və "Antoni və Kleopatra", Uilyam Şekspir), Anastasis ("Gözlük və sevgi ədasi", Aleksis Parnis), Lionel ("Orlean qızı", Fridrix Şiller), Nil ("Meşənlər", Maksim Gorki), Qatil ("Şöhrət və ya unudulan adam", Nazim Hikmət), Vasili ("Tufan il", Aleksey Kapler), Aryaka ("Hind gözəli", Yuri Osnos və Viktor Vinnikov), Callad ("Mariya Tüdor", Viktor Hüqo), Lenin ("Kremli saati", Nikolay Poqodin), Umud ("Qisas qiyamətə qalmaz", Nəhid Hacızadə). Aktyorun səhnədə son təzə roludur.

"Azərbaycanfilm"-in istehsal etdiyi kinolentlərindən "Qara daşlar" (Radist Hüseyn), "Telefonçu qız" (Hüseyn), "Yun şal" (Cəlil), "Sən niyə susursun?" (Milis mayoru), "Sevil" (Rüstəmov), "Axırncı aşırım" (Xəlil), "Var olun, qızlar" (Şəmsi), "Xatirələr səhili" (Kamran), "Qızıl qaz" (Fazilov), "Səmt külayi" (Biçeraxov), "Ömrün ilk günü" (Mehdi), "Çarvadarların izi ilə" (Aqil), "Qatir Məmməd" (Salimov), "Çətirimiz buludlardı" (Qe-

dirov), "Dörd bazar günü" (Nicat), "Ürək... ürək..." (Murad), "Dərviş Parisi partladır" (Rəşid bəy), "Səvinc buxtası" (Əlizadə), "Bayquş gələndə" (Rəşid), "Mən mahnı bəsləyirəm" (Ata), "Qarıbə adam" ("Mosfilm"-in istehsalı. Arif), "İstintaq" (General), "Anlamaq istəyirəm" (Neftçi Həsən), "Qızıl uçurum" (Usta Bağır), "Əlavə iz" (Əli), "Qaladan tapılan mücrü" (Qayıym), "İliq dənizdə buz parçası" (Sərt kişi), "Park" (Mədan müdiri), "Nizami" (Müzəffər), "Gümüşgöl əfsanəsi" (Ağazəkki), "Qoca padşahın nağili" (Qoca), "Tanha narin nağili" (Əli), "İşarəni dənizdən gözləyin" (Baş nazir), "Şəhərli biçinçilər" (Salim), "Qəm pəncərəsi" (Mirza Cəlil Məmmədquluzadə), "Gənc qadının kişisi" (Rauf), "Gecə qatarında qatıl" (Nağiyev), "Şahid qız" (Polkovnik), "Təhmina" (Dadaş), "Nakəs" (Həbsxana raisi), "Aila" (Qoca), "Bu gözəl, gözəl, gözəl dünya" (Müstəntiq), "Gözlə mən" (Böyük bəy) bədii filmlərində müxtəlif xarakterli və psixoloji durumlu rollara çəkilib.

Rejissor kimi "Tanha narin nağili" (Şamil Məmmədboyvalla birgə) və "Atlari yəharlayın" ("Qaçaq Nəbi", Əbdül Mahmudovla birgə) filmlərini çəkib.

Hasan Turabov həssas duyumu, keçmişlə çağdaşlığı, baxanla (təmaşaçı) baxılanı (obraz) doğmaladışdırmaq məharəti, səmimiyyət yaratmaq istedadı ilə qəhrəman-xarakterin yaşadığı dövrlə salona əsasındakı zaman-məsafə ayırmasını məharətlə dəf edirdi.

Klassik faciə rollarında xarakterin psixoloji dərinliyini həm emosional ifadə vasitələrinin heyratəmiz rəngarəngliyi, həm də sanki tükənməyən texniki vərdiş-fəndləri ilə təmaşaçılara təqdim edə bilirdi. Bəla vəhəddə obrazın faciəvilik əzəməti daha canlı, daha təsiredici, düşündürücü, həyəcanlandırıcı ovqat bağışlayırdı.

Böyük etirastar aktyoru, güclü faciə xarakterli sənətkar idi. O, səhnədə özünün emosional

enerjisini qarılmış yay kimi həmişə tərima çəkilmiş gərginlikdə saxlamayı qatıyyətlə bacarırdı.

Bədii təsvircə mürəkkəb, xaraktercə təzədlı, xasiyyətlə sabit davranış ölçülərini pozan, bəzən hərza-hədyan danışmaqdan çəkinməyən, hərdən xudbin, ədalı görünən... səhna və ekran rollarında da cəsəratlə insanlıq və həyatsevərlik axtarmayı riskinə gedirdi.

İctimai mənsubiyyətinə əsaslı olma- yaraq Həsən Turabovun oynadığı rollarda intim qılıqlıq, doğma məhrəmlik var. Öncənin hərəratı və idrakının ziyası onun sənətkarlığının, səhnədə və ekranda yaratdığı "həyatın" əsas təkanvericisi idi. Böyük bir mono- loqun görə bilmədiyü "iş" baxış və hərəkətlə nəzərə çatdırır, vəziyyətin psixoloji ovqatını iki, üç... planda təmaşaçıya göstərirdi.

Obrazın psixologiyasındakı ovqat dəyişikliyinə öz oyununda böyük ustalıqla, heyratəmiz yüngüllüklə, psixoloji dağıqlıqla vəra bilirdi. Aktyor bunu "özgələşmə" vərdişlərinin ən inə vasitələri ilə və heç vaxtlə ölçü hissini itirmədən məharətlə icra edirdi.

Janrından, mövzusunun, dövüründən əsili olma yaraq bəyəndiyü ssenaridə oynayacağı rolun məqsəd və qayəsini əsas leymotivini dağıq və aydın müəyyənləşdirməyi fəhmə duyurdu.

Hasan Turabov milli kinomuzda hərəkət sərbəstliyinə, plastika yumşağılığına, ağayana (əleqanlı) jestlərin meyar dağıqlıyına, harmonik davranışını filmin parçalanmaz üzvü kimi təqdim etmək məharətinə görə seçilir, fərqlənir, örnək kimi qəbul olunurdu.

Nadir aktyorlardandı ki, səhnədə istedadının

arkasında gizlənmək üçün çoxsaylı zahiri ifadə vasitələrinə güvənmirdi. Onun ali məqsədi bu idi ki, həyat hadisələrinin doğurduğu suallara teatr və ekran dili ilə cavab tapsın.

***

Pasportda adı Həsən idi. Ancaq tələbə vəxtindən ağayənəliyi ilə seçildi, öz ləyaqətini uca tutduğu üçün dostları ona Həsənəğa deyirdilər. Ayı-ayrı təmaşaların əksər programlarında, bir qisim resenziyalarda, bərəsində yazılmış bəzi portret-öçerklərdə də o, Həsənəğa Turabov kimi təqdim olunur. Onu da deyim ki, rəhmətlik Tofiq Kazımov onu həmişə "Turab" deyə çağırırdı. Tofiq müəllimə baxıb bəzi yaxın dost-tənişləri da ona bu adla müraciət edirdilər. Aktyorların arasında Turabov deyənlər də çox idi.

Ortaboylu ydu. Saçları cavan vəxtlərindən tökülmüşdü. Asta, ancaq xalıs və aydın danışırdı... Balağıtlı cümlələrdən qaçır, üstünlüyü fikrin dərinliyinə və məntiqin gücünə verirdi.

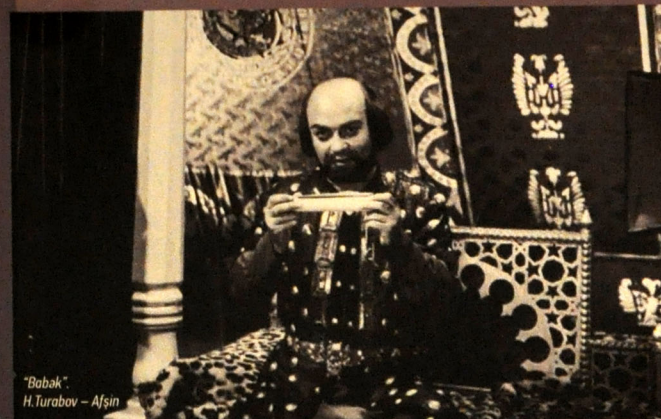
Danışanda mütləq müsahibinin gözünün içinə baxırdı. Söhbətə qoşulduğu yəndaşından da ona baxmayı tələb edirdi.

Haqsızlığa qarşı sət və bərişməz idi. Emosional və kövrək təbiətli ydi. Bəzən ki- minssə faciəsi haqqında, hətta tanımadığı adanın müsibəti bərədə onunla söhbətləşəndə gözləri yaşarırdı...

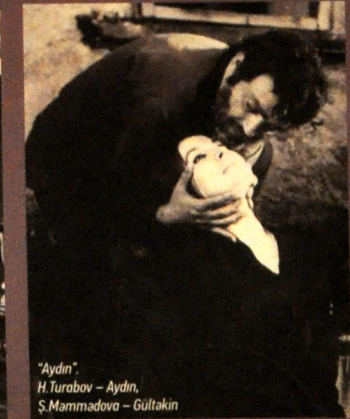
Üzünə aid təməbləri, şəxsi fikir və dərdini ürayində çəkməkdə son dərəcə iradəli, dözümlü və qatıyyətlı idi.

Dostcaanlı ydi. Səmimiyyətinə tam inəndığı doğmalarının üstündə yarpaq kimi əsirdi... ♦

İlham Rəhimli

"Babək".
H. Turabov – Afşin

"Ayдын".
H. Turabov – Ayдын,
S. Məmmədova – Gültəkin